

Jezik, ki ga ustvarjajo rodovi in posamezniki, je najkolektivnejši umotvor, nekakšen živ organizem, v katerem teče nenehen boj oblik in tvorb za obstanek in za izpopolnitev celote. V teh procesih obveljajo in se ohranijo samo stvari, ki so najbolj v skladu z duhom naroda in njegovega globljega okusa. Snovanje, preizkušanje in izločanje vsakršnih besednih in oblikovnih zametkov poteka v normalnih časih jezikovnega in narodnega razvoja spontano in malodane neopazno. V kritičnih časih jezikovne zgodovine pa navzema in mora navzemati opaznejše oblike. Normalne in izjemne notranje reakcije v jeziku pa so kajpada zmeraj odvisne tudi od splošnega političnega položaja, v katerem narod živi. Ruski jezik je v časih od Petra I. do Katarine II. mirno sprejel dolgo vrsto nizozemskih in nemških besed in terminov. Nas so v vseh časih zlasti ogrozili Nemci, od tod naš večni boj zoper nemške izposojenke in frazeološke nemčizme. V času med obema vojnama pa smo zaradi integracijskega pritiska v stari Jugoslaviji postali zlasti občutljivi za srbizme in hrvatizme, ki so bili tedaj našemu jezikovnemu čutu posebno neprijetni, včasih celo pretirano.

Tako je imelo slovensko jezikovno kodiiciranje in zakonodajstvo v različnih časih različne naloge, ki so bile, kakor že rečeno, v zvezi s splošnim položajem našega naroda. Kakšne naloge so v tem pogledu pred nami danes? Zdi se mi, da ne pretiram, če trdim, da preživlja naš jezik v tem času neko svojevrstno krizo, ki ji ne dajejo značaja toliko zunanje nevarnosti, pač pa zelo izraziti in dinamični procesi v našem notranjem življenju, ki se seveda morajo odražati tudi v jeziku. In če si hočemo odgovoriti na gornje vprašanje po današnjih nalogah našega praktičnega jezikoslovstva, si je treba priti na jasno glede današnje krize in v zvezi z njo iskati in reševati pereče jezikovne probleme.

Če naj to problematiko osvetlim v zvezi z našim splošnim položajem, bi dejal, da je današnja kriza jezika v mnogočem posledica ogromnega skoka, ki ga je naše življenje napravilo z našo revolucijo. Treba se je zavedati, koliko novih življenjskih sektorjev odpira naša nova resničnost pred današnjim slovenskim človekom. Kolikšno vrsto dejavnosti mu nudi, koliko poklicev, znanja in kakšno širino najvišje izobrazbe, in to kolikšnemu številu članov tega naroda! Pri tem je treba imeti na umu, da se pravzaprav šele danes dokončno slovenizirata industrija in celo obrt, več, tudi nekatere znanstvene in umetnostne dejavnosti si šele danes iščejo ustreznega izraza v našem jeziku. Tako celo gledališče in zlasti njegova odrska tehnika. Vse to široko in silovito snovanje izvaja na jezik poseben pritisk, spričo katerega je mogoče reči, da to naše izrazilo nekako ne more dohitevati burnega in kipečega ritma našega življenja in da tedaj ne more povsem zadostiti potrebam, ki so očitne in naravne, pa tudi imperativne. Skratka, stojimo sredi zelo napetega dogajanja, ko skušamo zavojevati širne

nove življenjske predele zase, za naš narod, za našo zavest, ki pa jih moremo dokončno vključiti vanjo samo s pomočjo naše besede.

Hkrati s temi stvarnimi zahtevami ali vsaj s temi težavnimi zahtevami, so se v našem novem življenju v zvezi z jezikom pojavile tudi težave drugačne vrste, ki bi o njih mogli reči, da so subjektivnega značaja, dasi imajo v bistvu ravno tako objektivne vzroke, kakor pravkar našete. Povsem nove oblike našega javnega življenja, našega državnega in družbenega upravljanja so postale pred potrebo rabiti slovenski knjižni jezik izredno veliko število novih ljudi, med njimi tudi veliko preprostih mož in žena, odbornikov, članov delavskih in drugih svetov, skupščinskih poslancev raznih samoupravnih enot od federacije do okraja in občine, skratka ljudi, ki so doslej poznali slovenščino samo kot vsakdanje običilo v zasebnem in ožjem poklicnem življenju, ne pa kot jezik, s katerim odgovoren družbeni delavec posreduje svoje gospodarske, politične in druge misli — javnosti. Številni med njimi niso bili pripravljeni na to svojo nalogo, seveda ne po svoji krivdi, in so jo morali opravljati, kakor je kateri vedel in mogel. Mnogi izmed njih zlasti v prvih časih po osvoboditvi niso mogli kazati posebne skrbi za jezikovno obliko tistega, kar so imeli povedati. Segali so po vsem, kar se jim je zdelo uporabno, naj je bilo jezikovno sprejemljivo ali ne, naj je bilo po duhu slovensko ali ne, naj je bilo živa beseda ali besedni kliše, ki je čestokrat priromal k nam iz srbsčine, kakor je v srbsčino pritaval iz ruščine. Formulacije teh govorcev revolucije so seveda prodrle v naše dnevnike, iz teh pa v vsakdanjo rabo, včasih celo v jezik razumništva in celo v pisano besedo nekaterih naših piscev, da o novinarjih ne govorim. Nadzirati in odpravljati nered, ki so ga v naš jezik vnesla ta dejstva, je druga važna in pereča naloga našega današnjega jezikovnega skrbstva.

V opisanih potrebah, v potrebi po osvajanju naše resničnosti z besedo in v potrebi pravkar omenjene skrbi za jezikovni red, je v glavnem predstavljena današnja kriza na našem jezikovnem področju in je naznačena najvažnejša problematika, ki naj bi pred vsako drugo zaposlovala naše pravopisce, slovničarje, leksikografe in sploh praktične jezikovne delavce. Spričo te ugotovitve se mi zdi, da je bilo na primer hotenje avtorjev »Pravopisa« uvesti kočljivo pravopisno novost, kakršna je pisava končnic »vec« namesto »lec« vsaj času in njegovim potrebam popolnoma neustrezna. Ne da bi hotel ponovno načenjati vso široko obravnavano problematiko, ki je v zvezi s tem poizkusom, se mi vendarle zdi potrebno opozoriti na dve stvari, ki naj vprašanje na kratko osvetlita ponovno.

Pisavo »vec« je dosledno, in kolikor sem mogel obsežno gradivo pregledati, brez izjeme v svojem slovarju uveljavil Pleteršnik. Letos bo poteklo sedemdeset let, odkar je ta slovar izšel. Ob njem se je tedaj šolala in razvijala vrsta piščočih generacij od naše moderne do današnjih piscev. Te generacije sestavlja množica vidnih in najvidnejših slovenskih pesnikov in pisateljev od Cankarja in Župančiča do Srečka Kosovela, Prežiha, vse do sodobnih. Toda skoraj nobeden ni sprejel Pleteršnikovega pravopisa teh samostalniških končnic. Ali ni to posebna in prepričevalna sodba zgodovine? Sodba sedemdesetletnega dela našega najsubtilnejšega jezikovnega instinkta? Pravopis Ramovša in Župančiča iz leta 1950 nam je to sodbo potrdil in uzakonil.

In drugi pogled. Spominjam se Čopove navedbe po nemškem jezikoslovcu: »Grimm pravi čisto pravilno, da vplivajo dolgotrajne zmote v pisavi tudi na izreko.« Mi seveda še nimamo dolgotrajnega pričevanja o »zmoti«, za katero gre. In vendar: vsi vemo, da je glas e v sporni končnici izrazil polglasnik, ki zaradi tega v rodilniku redoma izpada. Zdaj pa poslušajte na primer celo v ljubljanski Drami, kako že danes pisava »vec« vpliva na izreko. Slišali boste redno te končnice izgovorjene s široko odprtim e (npr. v »Gubernatorju«: morivèc), kar ni lepo in kar tudi ni prav. Upoštevati pa je pri pravopisnih navodilih tudi take spremne pojave in posledice.

Po tej zastranitvi bi želel ugotoviti, da se slovensko jezikoslovstvo zaveda vseh zahtev našega časa in da to dokazuje s koristnimi dejanji. Teh je lepo število in treba jim je dati zasluženo priznanje. Predvsem bi vnovič omenil »Pravopis«, ki je — če pozabimo na končnico »lec« — »vec« — dragoceno, bogato in izredno poučno delo, ki pomeni veliko obogatitev vednosti o slovenskem jeziku. Povsem potrebam časa ustrezno delo opravljajo terminološke komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, delo, ki je s »Tehnično terminologijo« obrodilo svoj prvi pomembnejši sad. Znamenite etimološke knjige prof. Bezlaja sicer ne spadajo neposredno v naloge, o katerih razpravljam, vendar jih bogate in jim dajejo globljo vsebino pa tudi trdnejše osnove. Pač pa spada v to vroče in pereče snovanje pripravljanje Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki naj bi nam v obilnem izboru podal bogastvo naše besede v vsej širini naše današnje stvarnosti.

Spričo vsega tega dela me kdaj pa kdaj zmoti ena sama izrazitejša skrb. Večkrat slišim pa tudi berem mnenja, da naj bodo pravopisci, leksikografi itd. samo registratorji tega, kar je v rabi. Samo registratorji, ne pa tudi ocenjevalci in zakonodajalci. Mislim, da to stališče ni povsem zdravo, zlasti ne v tako nemirnem času, kakršnem je današnji. Mnenja sem, da se je v tem pogledu vendarle držati tistega, kar je nekoč v črkarski pravdi pisal Čop, ki si ga bom dovolil citirati nekoliko parafraziranega za današnjo rabo: »Če hočemo imeti splošen slovenski knjižni jezik, priznavajmo, kar je splošnejše, etimološko pravilnejše in blagoglasnejše.« In še eno: ne podlegajmo napačni demokratičnosti. Pogosto slišim od naših jezičnikov, da neko napačno obliko ali zvezo piše veliko število naših piscev, če ne kar večina. Ali je ta kriterij sam po sebi res upoštevanja vreden? Priznati ga, pomeni po mojem mnenju odreči se misli in zahtevi, ki jo je izrazil Čop. Število piscev, ki uporabljajo neko obliko ni in ne sme biti odločilna, kajti število samo ne vsebuje kriterija tehtnosti. Če bi bilo odločalo število nekoč, bi danes nemara pisali slab slovenski jezik, kakršnega je pisala velika večina sodobnikov Levstika in Stritarja. In ne bi pisali jezika, ki je nastal iz logičnega in zakonitega razvoja jezika teh dveh pomembnih piscev. En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, pa če hočete tudi pisateljev, ki v svojem pisanju ne kažejo tako globokega in vernega čuta za slovenščino, kakor ta dva njena poznavalca in tvorca. Označevanje slabih ali neslovenskih jezikovnih oblik z oceno, da so »pogovorne«, se mi zdi nezadostno. Treba jih je obsoditi tako v pismu kakor v govoru. Mislim, da to spada med dolžnosti današnjih jezikovnih skrbnikov.

Josip Vidmar